

լինել չի կարող իսկ նախապաշարումը հաւատի ամենամեծ թշնամին է, որ նորա խեղածիւրումը լինելով՝ շատ անգամ սխալմամբ իսկական հաւատի տեղ է ընդունուում: Մենք ամէնքս գերի ենք հաղար ու մի նախապաշարումների որոնք բազմաոհական աղբիւրներից են յառաջ գալիս: Ինչիցն է օրինակ, որ ներկայ սերունդը հաւատ քիչ ունի՝ գերբնական աշխարհի գոյութեանը հաւատալ զրեթէ չի կարող, միթէ նորանից, որ գիտութիւն և քաղաքակրթութիւն յառաջ են գնացել, մարդիկ զարգացել են, ամենեւին: Իրերի բընական ընթացքով զբաղուող գիտութիւնը ինչպէս կարող է հիբրել կամ հաստատել այն, ինչ որ իւր իշխանութեան սահմանից դուրս է: Եթէ ևս իմ հոգեւոյ խորքում զգում եմ մի գերբնական զօրութեան ազդեցութիւնը, կամ մի գերբնական էակի մերձաւորութիւնը՝ որ բնագէտը կամ որ փիլիսոփան կարող է ապացուցանել, թէ իմ զգացումը խարուսիկ է և իմ ծանաչած զօրութիւնը գոյութիւն չունի: Բի՛ն են միթէ զարգացած մարդիկ, որոնք քրիստոնէական լուսաւոր հաւատը ծաղրում են, բայց իրենք հաւատում են ամէն տեսակ խաւարային ոյժերի՝ հաւատում են, թէ երբ մի քանի մարդիկ մութ սենեակի մէջ ձեռները սեղանի վերայ դնեն, այդ սեղանը ինքն իրեն կշարժի, թէ ինչ ինչ մահկանացուներ հրաշալի զօրութիւն ունին մեռած հոգիները դուրս կանչելու, նոցանից զանազան զաղանիքներ իմանալու, և ին: Իրօք ոչ մի մարդ չկայ, որ բաւականանայ այս աշխարհի մասին ունեցած ծանօթութիւններով և չձգտէ աւելին իմանալու, ում հաւատն այդ աւելին չէ ընծալում՝ նա անպառճառ նախապաշարումների մէջ կընկնի: Մի գիտնական, որ պնդում է, թէ Աստուած չէ ստեղծել աշխարհս և ոչ մի մասնակցութիւն չունի նորա ընթացքի մէջ, այլ ամէն ինչ ինքն իրեն է յառաջ եկել և բնական կարգով զարգացել՝ ոչ մի փաստ չունի ի հարկ է դրա համար, այլ ժամանակակից կրթութեան տուած նախապաշարումներով է առաջնորդուում: Բաւական է վերացնել այդ նախապաշարումները, որ հաւատըն իւր դործը սկսէ, բաւական է յաղթել

միայն այն մեծ նախապաշարման, թէ գերբնական ոչինչ չկայ և չի կարող միջամտել մեր կեանքի մէջ՝ որպէս զի ամէն քայլափոխում հրաշք և աստուածային զօրութեան ներկայութիւն տեսնելը:

ԹՈՒՂԹ ՀԱՅՈՅ Ի ՊԱՐՍՍ,

ԱՌ

ՈՒՂՂԱՓԱՌՍ.

ՍՐԲԱՅԷՐ և Ճշմարտասէր և սուրբ հաւատոց, և առաւել Գրիստոսին՝ ծառայեցելոց, տէրանց մերոց և եղբարց սրոց հաւատակցաց՝ Տէր Դանիէլ Գարմա եպիսկոպոս և Մաղքայ և Շաւտայ քովրէսկոպոսներ, և Աբայ և Մարի երիցունք, Միր Հորմիզդ և Արդահայ սարկաւագունք, և ազատ մարդիկ՝ Արտաշիր և Բրատոկ և այլ քրիստոնեայք սուրբ հաւատացեալք յԱրման շահաստանի, ի Գարմեկան շահաստան՝ ի Կարմենանան նահանգ, Յոհան երիցապետ և ազատ մարդիկ, և Վարազպանգակ ի Մազոկան տաճկաց պահապետ, և Հարթայ ի Մուշեղեան և այլ քրիստոնեայք սուրբ հաւատացեալք, որք ի Պերոզ—Շապուհ ի տաճկաց քաղաքի, Յովնաթան անապատաւոր, և այլ սուրբ հաւատացեալք քրիստոնեայք յԱսորեստանի և ի Խուժաստանի և ի Հերթ, և ի Նոնաբարսագէ, որ ի կնի (Որոգենէս?) անապատաւոր, և Սահակ Բղադ շահաստանի քովրէսկոպոս, Յակոբ Բեղեկաթարա և որ այլ սուրբ հաւատացեալ քրիստոնեայք յԱսորեստանի Բժքին նահանգ, և Բասագէ Իմաթեան անապատաւոր, և ազատ մարդիկ՝ Գնեբա և այլ հաւատացեալ քրիստոնեայք Նոշիրականին ի Նիւնուէ նահանգ, և առ ամենայն եպիսկոպոսունս և առ քովրէսկոպոսունս և առ երիցունս և առ սարկաւագունս, առ անապատաւորս և առ աշխարհականս, առ ազատս և առ գեղջաւագս, առ մեծամեծըս և առ փոքունս, և առ ամենայն հաւատացեալս Պարսից աշխարհի, որ ընդ Կաւասայ արքայից արքայի ընդ իշխանութեամբ էք — ի Մեծաց Հայոց ի Բարգնայ ի Հայոց եպիսկոպոսապետ և ի նորին աթոռակցաց՝ ի Մերշապհոյ Մամիկոնից եպիսկոպոսէ, Ներսեսէ Մարդապետական եպիսկոպոսէ, ի Տեառնտոյ Հարքայ եպիսկոպոսէ, ի Սամուելէ Բզնունեաց եպիսկոպոսէ, ի Փովկասայ և ի Սամուելէ Բասենոյ եպիսկոպոսաց, ի Թաթլոյ Աշարունեաց եպիսկոպոսէ, ի Ղաշանայ Խոսիստունեաց եպիսկոպոսէ, ի Աղատեայ Տայոց եպիսկոպոսէ, ի Տաճատայ Արշամունեաց եպիսկոպոսէ, ի Դանիէլէ Ռուշտու-

նեաց եպիսկոպոսէ, ի Բաբկանէ Մոկաց եպիսկոպոսէ, ի Խարբայ Արծրունեաց եպիսկոպոսէ, ի Հաշիէ Ամատունեաց եպիսկոպոսէ, ի Սահակայ Պալունեաց եպիսկոպոսէ, ի Պաղոսէ Գնունեաց եպիսկոպոսէ, ի Մովսիսէ Ջարեհունի եպիսկոպոսէ, ի Պաթայ Տմորեաց եպիսկոպոսէ, ի Պանիւէ Անձեհաց եպիսկոպոսէ, ի Թէմրա Մէհնունեաց եպիսկոպոսէ — զնոյն համարձակապէս բերելով զողջոյն յաստուածապաշտ և յուղղափառ ճգնաւորաց եկեղեցւոյ, երիցանց և վանականաց և միայնացեալ մոնազանց, և ի բարեպաշտ պետաց և իշխանաց Հայաստան աշխարհիս՝ որ բերեն զուղղափառ հաւատ յինքնան՝ Վարդ Մամիկոնեան, Սահակ Կամսարական Արշարունեաց տէր, Ըսպանդիատ հայոց ասպետ, Արտաշիր հայոց մարտգ, Զիկ Վանապայ տէր, Մանգեն Ամատունեաց տէր, Միրոս Պալունեաց տէր, Վարդաներսէհ Գաշտակարանի տէր, Վստամ Ապահունեաց տէր, Գնէլ Գնունեաց տէր, Բաշխեն Վահանունեաց տէր, Արտաշիր Սիւնեաց տէր, Ետրներսէհ Ռշտունեաց տէր, Արտաշիր Արաւելիինց տէր, և յայլ յամենայն յուղղափառ իշխանաց՝ ի մեծաց և ի փոքունց, և որք ընդ նոցին իշխանութեամբ են, ի սուրբ կաթողիկէ և յառաքելական եկեղեցւոյ՝ որք զճշմարիտ հաւատս ունիմք ի Հայր, և յՈրդի, և ի սուրբ Հոգին՝ յամենայն Հայաստան աշխարհէս, յեպիսկոպոսաց, յերիցանց և ի վանականաց, յազատաց և ի շինականաց՝ քո Զեր Աղղափառ Սրբութիւնդ, սիրովն Քրիստոսի ուրախմալ, Վասն զի ութնասներորդ ամին Կաւառայ արքայից արքայի մինչդեռ ես Բարգէն հայոց եպիսկոպոսապետ ամենայն եպիսկոպոսաւք և վանականաւք և նախարարաւք ժողովեալ էաք յԱյրարատ գաւառ, յոստանն Հայաստան աշխարհիս ի Գուին քաղաք՝ եկեալ հասին առ մեզ արք ոմանք, որք ասացին զինքնանս լինել ի կողմանցդ յայգցանէ, ի Տիրսոնէ և ի Գարմիկանէ և ի Վեհարտաշիր նահանգէ, ծանուցանելով մեզ ստուգագոյն զանուանս և զտեղիս բնակութեան իւրեանց՝ Սամուիէլ Մահարձայ վաներէց ի Կարմիկան նահանգէ, Էմսուն Բերդոշմայ երէց և Ախայ երէց ի Պերդ - Հապուհ ի տաճկաց քաղաքէ՝ ի Վեհարտաշիր նահանգէ, և Իմարայ զպիր և այլ ընկերք նոցին և կացեալ յատենի յաղիման ամենեցուն ունէին զիր ի ձեռս, որով խոստովանէին ի վերայ ուղիղ հաւատոյ, ընդ բազում աշխատութեամբ զանձինս արկեալ, առ ի գտանել զճշմարիտ և զուղղափառ հաւատ սրբոյ երրորդութեան, եւ վասն նորին համարձակութեան առեալ թագաւորական հրովարտակ զԿաւառայ արքայից արքայի, յորում առեալ իշխանութիւն, զի ըստ կամաց և խնդրոյ ստուգութեամբ քրիստոնէութեան հաւատ յանձինս հաստատեցի՝ ըստ կանոնի և գիտութեան աշխարհին հոռոմոց և հայոց, վրաց և

աղուանից, և մի վայրապար բանիւք և աւելորդ իմացուածովք իրամատեցի և սահման առ ի Քրիստոս հաւատացիլոց, եւ զպատճառս զպոյն առ մեզ ուսուցին այսպէս, եթէ ծառայեմք մեք Կաւառայ արքայից արքայի և վասն ամենայն բարոյ թագաւորին և որք ընդ թագաւորութեամբ նորա հանապազ փոյթ ունիմք յանձինս, ըստ կարի մերում խնդրել յԱստուծոյ զսոողջութիւն և զխաղաղութիւն և զերկայնակեցութիւն, և որ միանգամ այսպիսի բարեք են՝ զի շնորհեցի յԱստուծոյ, եւ հաւատ ունիմք զայս ի նախնեաց հարց մերոց զճշմարիտ՝ երեք հարիւր տամ և ութիցն ի նիկիւն ժողովելոցն ի թամանակս թագաւորութեան երանելոյն Կոստանդիանոսի՝ զոր ամենայն տիեղեքք ընկալան, և ի նոյն հաստատեցաւ սուրբ և ընթանրական կաթողիկէ եկեղեցի, զոր և ի սկզբանն իսկ տերունեան բարբառն վարդապետեաց աշակերտելոցն ասելով Գնացէք այսուհետեւ աշակերտեցէք զամենայն հեթանոսս, մկրտեցէք զնոսս յանուն Հաւր և Որդւոյ և սրբոյ Հոգւոյ, որ բարձր և հոգեւոր կնիք եղաւ ի վերայ ամենայնի, Զայս հաւատս ստուգեալ ունէր աշխարհս մեր միաբանութեամբ, և ոչինչ ամենեկն արատաւորութիւն յայտնի երևեցաւ մինչ և ի քսաներորդութեանորդ ամին թագաւորութեան Պերդի, Իսկ ի ժամանակին յայնմիկ երևեցաւ խմոր չարութեանն, որ էր ծածկեալ յանձինս անսուրբս, որք և սկսան այնուհետեւ պղտորել զյստակ հաւատ ճշմարիտ երրորդութեանն, պատրել զանձինս անհաստատս մարմնաւք, ցանգութեամբք, Եւ տարածեցաւ երկրայութիւն և հիւանդացան բազումք զախտ անհնարին, մինչ և ի տեղիս տեղիս ժողով արարեալ զխաւորաց հայհոյութեան հերձուածոյն՝ երբեմն ի Գունտ - Հապուհ, երբեմն յԱտրեստանի, Ակակ և Բարձումա և Մանի, և Յոհանան և Պաւլէ և Միքայ և այլք նոցին հաղորդք՝ զնեստորի և զԴիոգորի և Թէոփորոսի միաձայնելով զմի ասացուած և զամպարշտութիւնս անձանց, եւ այսու ձեռնարկութեամբ յամենայն ժամ առաջի իշխանաց և դատաւորաց բազում աշխատութիւն և փտանգս հասուցանեն յանձինս մեր և այլոց ամենեցուն ուղղահաւատից, որ յաշխարհին մերում են, և ոչ կարացեալ մեր տանել այնպիսի չար անհնար և դառն հայհոյութեան՝ փութացաք առ թագաւորս ցուցանել, Հասաք և առ մեզ վասն նորին փտանգի և նեղութեան՝ գտանել ազնականութիւն, վկայութեամբ աստուածային գրոց, որպէս զի հաստատուն կացցեն և անշարժ սրբոց հարցն աւանդութիւնք և պատուէրք, և մի հանապազորդ նեղութիւնք հոգեկան և մարմնական տարախուսանաւք վասն այդպիսի իրաց տառապեցուցէ զմեզ, Տեղեկեցեալք զայս ամենայն առ ի բոցանէ՝ է ինչ որ բանի և է ինչ որ գրով զոր և ինքնատես եղեաք՝ երանելիս այսուհետեւ

Համարիմք զանձինս ձերով աստուածաւորքս որք զբարի նախանձ նախաձեցայք, և զերանելի և զցանկալի կեանս անձանց ընտրեցէք ուղղափառ հաւատով և կատարեալ վարուք անաբխութեան, որք զփափագելի զբարբառ Փրկչին զանազան սիրողութեամբն զԱստուած երեւցուցէք տեսանողաց՝ և թէ անարգելով զնշխն փափագ, եթէ արհամարհելով զփառս մարդկեղէնս, եթէ աղքատանալ վասն Քրիստոսի, եթէ սրբութեամբ սրտի տեսալ լինել Աստուծոյ՝ և ևս որ առ նոսին կատարելագոյնք իմէք Քրիստոսէ, և քրիստոսասիրաց աւետարանել, Արդ, հարկաւոր է և մեզ զըղխումն սրբոյ հաւատոյն, զոր երանելի հարցն ի նիկեայ ժողովելոցն ՅԺԷ, եպիսկոպոսացն ընկալեալ պարկեշտութեամբ և առանց գայթակղութեան զտոյն աւետարանել: Ընդ որս պատահեաց ըստ աստուածային շնորհաց ի սուրբ ժողովին երանելի հայրապետ մեր Արիստակէս և ընկալեալ ի սուրբ հարցն բողոքովմբ զհաւատն ճշմարտութեան երեք յաշխարհս ճշմարտութեամբ, զոր առեալ ի նմանէն հայոց, և նովին հաւատովք լուսաւորեցայ: Եւ ի նմանէն յաջորդեցաւ մինչև ցայժմ ձեռնադրութիւն քահանայապետութեան աշխարհիս հայոց, և կամք հաստատուն ի նմին, Եւ այսպէս, Հաւատամք ի մի Աստուած, Հայր ամենակալ, ամենեցուն երեւելաց և աներևութից Աբարիչ, և մի Տէր Յիսուս Քրիստոս, յԱրդին Աստուծոյ՝ ծնեալ ի Հաւրէ Գիթին, այսինքն է ի գոյութենէ Հաւր, Աստուած ճշմարիտ, Աստուծոյ ճշմարտէ, ծնեալ և ոչ արարեալ, նոյն ետիւն Հաւր, որով ամենայն ինչ եղև յերկինս և յերկրի՝ որ վասն մեր մարդկան և վասն մերոյ փրկութեան էջ և մարմնացաւ ի սրբոյ կուսէն Գարիմայ, չարչարեցաւ վասն մեղաց մերոց, մեռաւ և յերրորդ աւուր յարեաւ, ել յերկինս, նստաւ ընդ աջէ Հաւր, զայ զատել զկենդանիս և զմեռեալս, Եւ վասն այնոցիկ ոյք ասեն՝ էր երբեմն զի չէր, և մինչև ծնեալ էր չէր, և զի յոչնչէ եղև կամ իրրև յայլմէ ետիւնէ կամ ի գոյութենէ համարին թէ իցէ, կամ փոփոխելի կամ անցանելի զԱրդին Աստուծոյ՝ զնոսա նշովէ կաթուղիկէ և առաքելական եկեղեցի, — Եւ այլ սահման արտաքոյ այսորիկ կանոն ոչ է, և ոչ ընդունիմք, Քանզի և վարդապետն երկնային Սաւղոս յոյժ զգուշացուցանէ զմեզ յերկրաւոր իմաստից մարդկան և ի մօլար խաբուութենէ, Բազում են վկայութիւնք սուրբ Գրոց, հոլովագոյն և սրբոց հարց ուղղափառաց լուսափայլ վարդապետութիւնք, որովք լուսաւորեալք լուսաւորին և զցենուն մխիթարութիւն վհատեալքն հոգւով՝ ի սէր և ի յոյս և ի հաւատս սրբոյ Երրորդութեան, հիմնաւորեալ որ կենդանութիւն է և պաշտպանութիւն հոգւոյ և մարմնոյ, Չայս հաւատ Հոռոմք և մեք Հայք և Վիրք և Աղուանք ունիմք: Բայց որպէս ասացին առ մեզ ա-

ռաքեալքն առ ի ձենջ եղբարք՝ Սամուէլ վանական, Հմաւոն երէց և այլ նոցին ընկիւրք, թէ Բարեւորեալսն ի վաթուղիկոս և այլ որ եպիսկոպոսք են նեստորիանոսք զայս խաւսին, երկուս որդիս ասեն լեալ Աստուծոյ՝ զմին Աստուածն Բանն հաւասար Հաւր, որ էջն յերկնից, և այլն Յիսուս մարդ մահկանացու նման մեր, որ ծնաւ ի Գարիմայ և վասն զի արդարացաւ՝ աւելի քան զամենայն մարդ պատուեցաւ և շնորհաւք կոչեցաւ Որդի Աստուծոյ՝ անուամբ միայն և ոչ Որդի Աստուծոյ՝ և ոչ հաւասար Հաւր, այլ մարդ էր արարեալ մահկանացու որպէս զմեզս, և վասն զի աւգնեաց նմա Հոգին սուրբ՝ կարաց յաղթող լինել սատանայի ցանկութեանց, և վասն արդարութեան նորա և վասն բարի գործոց արժանի եղև շնորհի լինել տաճար Աստուծոյ Բանին, Եւ ասեն թէ արժանի է բաժանել և ասել յայանապէս Աստուած կատարեալ և մարդ կատարեալ, այսինքն է՝ Աստուած կատարեալ զՅիսուս Քրիստոս, և վասն զի սիրեաց զնա, արժանի արար զնա պատուել ընդ իւր յերկրպագութիւնս և պատուեցաւ մարդն որ ետ շնորհս յինքն, և նշանս և սքանչելիսն զոր առնէր Բանին Աստուծոյ՝ որ էջն յերկնից և ընկեաց ի նմա այսինքն է ի Յիսուս և զաւրացան ի նմա սքանչելիքն զոր առնէր, և զամենայն ցաւս և զխոնարհութիւն ունէր յինքեան, և գտաւ մահկանացու որպէս զմեզ լեալ, ի մարդկան ազգէս հաւասար իւր՝ Բանին Աստուծոյ Որդի Աստուծոյ, Եւ ասեն, ոչ վասն Յիսուսի եկն ձայնն յերկնից ի Յորդանան՝ Դա է Որդի իմ՝ սիրելի ընդ որ հաճեցայ, այլ ի Բանն Աստուծոյ էջ, որ է հաւասար Հաւր, որ էջ յերկնից և ընկեաց ի նմա, Եւ ասեն, զբրաւքն փակելովք յորժամ եմուտ առ աշակերտսն, ոչ էր փակեալ զգուրսն, այլ աշակերտացն յերկիւղէ հրէիցն ի րաց թողեալ էր զգուրսն, Եւ ասեն հերձուածողքն, թէ Յիսուս Քրիստոս մարդ էր մահկանացու, արարեալ հաւասար մեր, և ոչ յերկնից իջեալ և ոչ յերկինս ելեալ, այլ որպէս Նդիայ և Ենովք վերացան յաւգս, և չև ևս տեսեալ զԱստուած, և ոչ տեսանն զնա մինչև լինի յարուածիւն, Չայս ասեն նեստորիանոսքն ընդդէմ մեր՝ ուժաւորութեամբ գրոց Գիթորի և Թէոդորի և Նեստորի և Թէոդորիտի և Հարայի, կանոն է, զոր եզին Ակակ և Բարձումէ, և Մանի և Պաւղի, և այլ ընկիւրք նոցուն, Եւ այդպէս ասեն, թէ Հոռոմք և Հայք և Վիրք և Աղուանք զնոյն կանոն և հաւատ ունին զոր մեքս ունիմք, Չայս յուրք ի սոցանէն թէ ասեն նեստորիանոսքն, և զի կամեցայք ի ձենջ վասն նորին իրաց ուսանել՝ ծանուցանեմք ձեզ, և թէ Հոռոմք և մեք Հայք և Վիրք և Աղուանք զհայհոյութիւնս զայս ոչ ընկալաք և ոչ ընդունիմք, և ոչ հաղորդիմք, և ոչ հաւատամք, այլ և նզովեմք որ այսպէսն ասեն և ուսուցանեն, Որպէս

Պաշտոն առաքելաւ ասաց. եթէ որ աւետարանեցէ ձեզ աւելի քան զոր ասնէքն, նշովնալ լիցի. և դարձեալ զնոյն երկրորդելով ասէ. Այլ թէ մէք կամ Տրեշտակ յերկնից աւետարանեցէ ձեզ աւելի քան զոր աւետարանեցաքն ձեզ՝ նշովնալ լիցի. Եւ զնոյն հաստատեցին աստուածային շնորհաւքն լցեալ երանելի հարքն. ՅԺԸ. եպիսկոպոսունքն ժողովեալ ի Նիկիայ, միաբանեցին նմին կանոնի և ճ և Ծ եպիսկոպոսունք ուղղափառք ժողովեալք վասն նորին խնդրոյ ի Կոստանդնուպոլսիս, որոց մէք միաբանեալ նշովնալ զհակաաւորդսն այն ճշմարիտ հաւատոյ և կատարեալ աստուածաշնորհ կանոնի. Եւ զայս խնդիր ճշմարիտ հաւատոյ գրեցաք և կնքեցաք եւ Բարգէն Հայոց կաթողիկոս ամենայն եպիսկոպոսաւք, իշխանաւք և նախարարաւք Հայաստան աշխարհիս. Եւ Սերգիս որում Բարգէն անուն է. Արդիշոյեան խուժիկ ի Հոշորի շահաստանէ. ի նմին յանջմնի՝ առաջի մեր ամենայն Հայոց ասաց թէ այդ այդպէս է. լսեմ՝ յաղազս այդ իրաց և ի Խուժաստանի հերձուածքն են. և յայսմ հաւատոյ ինձ հաւատոյ նամակ պիտի. և հաւատոյ նամակ հաստատ և ճշմարիտն և զանաբաւորաբէք. Եւ ես Բարգէն Հայոց կաթողիկոս և ամենայն եպիսկոպոսունք. և Վարդ Մամիկոնեան. և այլուք միանգամ իշխանք և նախարարք էաք. գրեցաք հայերէն և պարսկերէն՝ և կնքեցաք մերով մատանեալ. Սամուէլի և Հմառնի և Աջայի և Մերայի և այլ ընկերակցաց առեալ ի մէջ էր. զոր ի ձեռն Սերգէսեայ կտուն. Եւ զայս հաւատո նամակ ընդ իւրեանս առին յաշխարհ իւրեանց. Զնոստաւոր և զանաբաւոր յամենայնի պթուստ և զշնորհաւք իմ յիշխանի ի Քրիստոս. և զի զանաւոր զանաւոր զանաւոր:

Այս կարեւոր յիշատակարանն անուամբ է Կ. Պոլսոյ Անտոնեան միաբանութեան գրադարանի նշանաւոր «Թղթոց գիրք» ձեռագրից՝ որի մեզ ուղարկած ընդօրինակութեան վերայ միայն կէտադրութիւնն ենք աւելացրել եւ խիստ աչքի ընկնող տառասխալներն ուղղել: Խորին շնորհակալութիւն ենք յայտնում Պատուարժան Միաբանութեան, որ քարեսիրաբար թույլ էր տուել այս եւ մի շարք այսպիսի պատմական մեծ արժէք ունեցող թղթեր ընդօրինակել մեզ համար: Այդ թղթերը շատ լոյս եւս սփռում մեր եկեղեցւոյ պատմութեան ամենամութ շրջանների վերայ եւ մի քանի պատմական—դասական խնդիրների լուծմանը նպաստում: Իրոնցով կըրտուենք յաջորդ համարից սկսած:

ԴՐՈՒՋՆԵՐԻ ԿՐԾՆԸ. *

Պատկալում և Ֆրանսիայում մի ժամանակ տարածուած էր այն զրոյցը, թէ Դրուզները մի Ֆրանսիական զաղթականութեան մնացորդներ են, որ Սաւաիրաց արշաւանքների միջոցին Դրէօքս կոմսի առաջնորդութեամբ հաստատուել է Լիբանանում: Այդ զրոյցից ճարպիկ կերպով օգտուեցաւ ԺԼ. դարում Դրուզների իշխան Փախըրէզզինը, որ բաւական ընդարձակ երկրի տիրացած լինելով՝ անձամբ Վենետիկ և Ֆլորենցիա եկաւ և այդ հարուստ վաճառաշահ քաղաքների առեւութիւնը գէպի իւր թշնամի տաճիկներն աւելի ևս զրգուել աշխատեց: Սակայն հարկաւ այդ զրոյցը ոչինչ հիմք չունի և զուցէ յառաջ է կիկլ մասամբ Դրուզների իրենց ծագումը խորհրդաւոր մթութեան մէջ ծածկելու և մահմեդականութեան հետ ունեցած կապերն ուրանալու ջանքից: Մեր դարում միայն կարելի եղաւ հետզհետէ որոշ գաղափար կազմել նոցա կրօնի մասին, երբ նոցա կրօնական գրքերն սկսեցին եւրոպական մատենադարաններ բերել, մանաւանդ երբ 1830 թ.-ին իւրահիմ փաշան Լիբանանը գրաւեց և միանգամից մեծ քանակութեամբ այդպիսի գրքեր ձեռք բնկաւ: Այժմ Դրուզներն աշխատում են ամեն կերպ ամուր պահել այդ գրքերը և թոյլ չտալ, որ օտարներն աւելի մօտ ծանօթանան իրենց կրօնին. բայց դրա փոխարէն մշտական կենդանի հաղորդակցութիւն է տեղի ունենում եւրոպացի միսիոնարների և նոցա մէջ, և այդպիսով շատ բան հրապարակ է կելում:

Ծագմամբ Դրուզների կրօնն անշուշտ սերտ կապ ունի մահմեդական Շիա աղանդի հետ: Եայնի է, որ այս աղանդին պատկանող Փաթմայեան հարստութիւնը Ժ. դարում տէր դարձաւ Եգիպտոսին և իւր իշխանութիւնը տարածեց նաեւ Ասորիքի մեծ մասի

* Քաղաւ Քրիստիկե Վերլտ 1898, № 31 և 32 մի յօդուածից, որի հեղինակն օգտուել է The Autobiographie of Theophilus Waldmeier գրքից: Իսկ այս գիրքը գրողը՝ Թէօփիլոս Վալդմայէր, երկար ժամանակ իրրե միսիոնար ապրել է Դրուզների մէջ: